

Актуальний вимір інституціоналізації міського права в Україні¹

Пошук нових рівнів, пластів та вимірів правової реальності завжди був, є і буде актуальним напрямом загальнотеоретичних юридичних досліджень. У наш час, коли розвиток права усе більшою мірою стає незалежним від держави, особливо важливо зосереджувати увагу на тих іпостасях права, формування яких зумовлене процесами самоорганізації, автономізації тощо. Не випадково в сучасних юридичних дослідженнях усе частіше звертається увага на проблематику правового плюралізму не лише у «горизонтальній» площині, коли йдеться про рівноправність правових систем та культур на національному чи державному рівні, але й у «вертикальній» площині, коли акцентується увага на необхідності врахування правового різноманіття на різних рівнях правового буття.

Саме з позицій концепції правового плюралізму ідея монографії О.С. Мельничук виглядає надзвичайно перспективною та актуальною. Для сучасної юридичної науки стала такою, що не потребує доказів, думка, що право існує, насамперед, на рівні держави. При цьому часто ігноруються ті прояви буття права, які не вписуються у цю конструкцію. І якщо в останні роки у світовій юриспруденції позадержавне буття права поступово починає визнаватися (першою чергою завдяки розвитку юридичної антропології), то для України ці ідеї поки що супроводжуються якщо не критикою, то, принаймні, скепсисом.

Між тим, сама постановка проблеми в рецензованій монографії наводить на думку, що її автору вдалося переконливо продемонструвати, що міста відіграють для сучасного суспільства не меншу, а подекуди й більшу роль, ніж держави. А тому відмовляти їм у можливості формувати власні специфічні правові інститути, створювати правові нормативи, встановлювати права та обов'язки означає їти наперекір динаміці правового розвитку.

Ідея монографії звертає на себе увагу ще й тому, що вона з'явилася на світ саме в той момент, коли питання децентралізації української держави перейшли з площини суто доктринальних кабінетних дискусій до актуальної політико-правової проблеми, від розв'язання якої, можливо, навіть залежить майбутнє нашої країни. Тому акцентування уваги на правових питаннях функціонування та розвитку українських міст виглядає більш ніж виправданим та своєчасним.

Оригінальністю відрізняється методологічна програма автора. Класичні традиційні підходи дослідження правових систем (догматичний, структурно-функціональний, нормативний тощо) тут поступилися сучасним міждисциплінарним ученням. Як видається, автору вдалося поставити предмет свого дослідження на перетині юридичної, гуманітарної та загальнонаукової методології, що стало запорукою наукової якості монографії. Так, О.С. Мельничук справедливо звертає увагу на те, що неможливо досліджувати міську правову систему, не звертаючись при цьому до урбаністики як міждисциплінарної науково-дослідної програми, яка поєднує економічні, соціологічні, культурологічні

¹ Рецензія на монографію : Мельничук О. С. Міська правова система : поняття та структура : монографія. — Одеса : Фенікс, 2014. — 292 с.

тощо знання (с. 15–24). Звісно, можна стверджувати, що урбаністика є галуззю знань, яка практично ніколи не перетиналася з юридичною проблематикою, а тому її використання може бути поставлене під сумнів. Але колись у такому ж становищі знаходилася герменевтика, семіотика тощо, які зараз посідають своє місце у структурі методології юриспруденції. Тому залучення нових підходів, методів та науково-дослідних програм завжди треба вітати, особливо з урахуванням того, що автор монографії переконливо доводить релевантність урбаністики проблемам юриспруденції.

Але при цьому урбаністика доповнюється й більш строгою загальнонауковою методологією, зокрема, системним підходом (с. 78–91). О.С. Мельничук з усією серйозністю поставилася до проблем використання специфічного різновиду системного методу – параметричної загальної теорії систем, яка є однією з найскладніших. У цілому, можна констатувати, що оригінальність та наукова новизна представленої монографії багато в чому визначається якраз свіжим поглядом на методологію сучасної юриспруденції.

Монографія має вдалу структуру, яка наглядно демонструє, як має вбудовуватися наукове дослідження, в якому предмет та методологія гармонійно взаємодіють. У першому розділі автор акцентує увагу на відмінностях між історичним міським правом, яке сформувалося у Середньовіччі, та сучасним міським правом. На думку автора, сучасному міському праву властива автономія від держави, але при цьому між містом і державою завжди існує зв'язок у вигляді муніципального права (с. 52–57).

Взагалі, ідея розмежування міського та муніципального права червоною ниткою проходить через усе дослідження. Автор зазначає, що міське право є сенс розглядати як повноцінну правову систему, що має своїх суб'єктів, цінності, норми, інститути тощо. У той же час, муніципальне право є частиною національної правової системи. О.С. Мельничук винахідливо розв'язує цілу низку протиріччя у дихотомії «міське право – муніципальне право», використовуючи ідею Г. Гарта про первинні правила та правила визнання. В інтерпретації автора монографії муніципальне право є системою правил визнання, гарантій, які надає держава, у тому числі, містам. Міста, своєю чергою, отримують можливість формувати первинні правила (с. 52). Думається, ця ідея є плідною та корисною.

Другий розділ роботи має на меті продемонструвати концептуальні та субстратні характеристики міської правової системи. Тут автор доводить, що ядром, концептом, навколо якого формується міська правова система, є місто. При цьому унікальність кожного міста зумовлює, відповідно, й унікальність правової системи цього міста (с. 111–115). Така форма правового плюралізму, в інтерпретації автора, дозволяє показати, яким чином міста реагують на трансформації менталітету та свідомості своїх мешканців, адже часто підкреслюється, що кожне місто створює свій унікальний образ, і мешканці різних міст є несхожими один на одного.

У другому розділі також надається дефініція міської правової системи, яку автор розуміє як зумовлену особливостями та закономірностями розвитку конкретного міста ціннісно-нормативну цілісність феноменів та процесів, які інституціоналізуються у правовому житті городян та використовуються жителями міста та муніципальними органами для досягнення приватних і публічних

цілей та забезпечення сталого розвитку міської системи (с. 115–116). Така дефініція дещо вибивається з загальної логіки розгляду правових систем на рівні загальнотеоретичної юриспруденції та порівняльного правознавства, що, як видається, створює для автора монографії певні методологічні проблеми, пов'язані, зокрема, з розмежуванням права та правової системи. Утім, ця проблема вирішується доволі елегантно, коли О.С. Мельничук розглядає три можливих варіанти розгляду такого співвідношення (с. 92–94).

Заслуговують на увагу думки О.С. Мельничук щодо проблематики міського правового простору. Взагалі, ідея правового простору, його ролі в інституціоналізації правових систем тощо є гостроактуальною для юриспруденції. Тому представлену монографію можна розглядати як одне з перших в Україні досліджень, яке, хоч і побіжно, торкається цієї цікавої теми. Автор відходить від класичного розуміння правового простору, коли він ототожнюється з територією. У монографії правовий простір міста розкривається у набагато більш широкому контексті — передовсім, як певна система взаємин між містом та немістом. Місто утворює навколо себе певну семантичну «оболонку», яка включає в себе політичні, культурні, соціальні і, звісно, правові смисли (с. 132–136).

Ця думка продовжується і в наступному підрозділі, де ставиться проблема центр-периферійних відносин у сучасній державі. О.С. Мельничук справедливо розглядає міста як центри, в яких концентруються ресурси (політичні, фінансові, людські тощо) та зв'язки. На цій основі висувається цікава думка щодо можливості поділу держав на моноцентричні та поліцентричні, у залежності від того, як міста впливають на концентрацію державної влади (с. 156–158). Саме у цьому підрозділі автор піднімає цікаву тему щодо зміни парадигми децентралізації державної влади: увага має приділятися не регіонам, а містам, оскільки саме вони є рушійними силами в економічних, політичних та правових процесах.

Третій розділ роботи можна вважати ключовим із точки зору загальнотеоретичної юриспруденції, оскільки саме тут розкриваються питання, що безпосередньо відносяться до проблематики правової системи, а саме питання структури та наповнення міської правової системи. Автор обрала широкий підхід до інтерпретації структури правової системи, включивши до неї п'ять підсистем, або ж блоків: суб'єктний, нормативний, інституційний, комунікативний та ідеологічний. Думається, що якщо у читача до третього розділу ще залишалися сумніви щодо можливості виокремлення міської правової системи як особливого зрізу правової реальності, то після розгляду її структури вони мають повністю розвіятися. Це пов'язано із тим, що О. С. Мельничук детально та переконливо доводить наявність у міського права специфічних суб'єктів (перш за все, це місто, яке на рівні національного права постає здебільшого як об'єкт), правових норм (які інституціоналізуються у зовнішніх та внутрішніх джерелах міського права), інститутів, відносин, цінностей тощо.

Як і будь-яке якісне загальнотеоретичне дослідження, монографія О.С. Мельничук не позбавлена тих проблемних місць, які заслуговують додаткової аргументації.

Так, розглядаючи проблематику суб'єктів міського права у підрозділі 3.1, автор чомусь залишає поза межами своєї уваги городян, права яких, як видається, мають бути однією з центральних тем дослідження. Дійсно, залишилися

недослідженими питання співвідношення прав городян та муніципальних прав, видів та структури прав городян тощо. В монографії ця ідея згадується лише побіжно, у підрозділі 3.2, де йдеться про специфіку нормативного забезпечення міської правової системи, що виглядає дещо непослідовно з точки зору логіки проведеного дослідження.

Недостатньо переконливими виглядають авторські судження щодо міської правової системи. Саму ідею її існування можна визнати продуктивною, оригінальною та цікавою. Але при цьому О.С. Мельничук варто було би більш детально проаналізувати місце міської правової системи в загальній типології правових систем, показати специфіку її взаємодії, передусім, з національною правовою системою, з'ясувати, наскільки автономною є міська правова система та які її перспективи. Думається, це надало би дослідженню більшої чіткості та переконливості.

Утім, наведені зауваження мають радше рекомендаційний характер, особливо не впливаючи на загальну високу оцінку проведеного монографічного дослідження.

У цілому можна стверджувати, що рецензована монографія є одним із оригінальних досліджень у сфері загальнотеоретичної юриспруденції останніх років. Неординарна проблема, яку поставила автор, в монографії вирішується за допомогою послідовного використання ідей урбаністики та системного підходу. Слід підкреслити, що монографія «Міська правова система: поняття та структура», підготовлена кандидатом юридичних наук, доцентом О. С. Мельничук є якісним дослідженням, яке, безумовно, може бути рекомендовано як науковцям-теоретикам, так і практикам, що працюють у царині муніципальних відносин.

Крижановський А.Ф.,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
НАПрН України, засл. діяч науки і техніки України,
ректор Міжнародного гуманітарного університету

